

NĚMECKÉ SPRÁVNÍ SOUDNICTVÍ V PRŮBĚHU ČASU

Ivana Bláhová

Právní život v českých zemích je již celá staletí spojen s právním životem v německých, resp. rakouských zemích. Jejich blízkost ve středoevropském prostoru, kupecké stezky, vojenské výpravy a v moderní době též přejímání právních úprav stály u zrodu pozoruhodných souvztažností mezi českým a německým právem v oblasti veřejného i soukromého práva.

V úvodu příspěvku je stručně popsán vývoj správního a soudního systému v Německu po první světové válce. Pozornost je věnována prosazení myšlenky soudní kontroly veřejné správy a jejímu uplatňování ve druhé polovině 19. století. Vzhledem ke skutečnosti, že správní soudnictví v Německu vzniklo právě a pouze na zemské úrovni, zesílily ve 20. letech 20. století snahy o vytvoření jednotné říšské soustavy správního soudnictví. Následující období má z hlediska teoretického diskursu i z hlediska faktografického v dějinách správního soudnictví největší význam. Omezování přezkumu ve správním soudnictví, kterým byly v Německu nadány nejrůznější správní orgány, paradoxně našlo své vyústění ve zřízení říšského správního soudu, jehož pravomoc byla takřka nulová. Nacistickému režimu se podařilo zachovat zdání fungujícího a centralizovaného správního soudnictví, které však ve skutečnosti nevyvíjelo (a ani nemohlo vyvíjet) jakoukoliv činnost.

Stranou zájmu nezůstane ani poválečný vývoj, který je zejména v Německé demokratické republice spojen s vyloučením přezkumu správních aktů. Zpestřením této práce by měla být závěrečná část, která je věnována specifickým vývojovým tendencím správního soudnictví v dnešním Bádensku-Württembersku.

1. Obecně: soudnictví a správa v Německu po roce 1918

Několik hodin předtím, než se německý císař vzdal trůnu, předal říšský kancléř princ Max Bádenský vládní moc předsedovi německé sociální demokracie Friedrichu Ebertovi.¹ Téhož dne, tedy 9. listopadu 1918, vyhlásil císařský státní sekretář Philipp Scheidemann z okna říšského sněmu republiku.

Národní shromáždění se pak poprvé sešlo dne 6. února 1919 ve výmarském národním divadle. O čtyři dny později byl přijat zákon o přechodné říšské moci (*Gesetz über die vorläufige Reichsgewalt*, RGBl. 1919, S. 169), podle něhož mělo národní shromáždění přijmout novou říšskou ústavu. Z hlediska kontinuity fungování státu byl však mnohem důležitější zákon ze 4. března 1919, tzv. *Übergangsgesetz* (RGBl. S. 285). Jeho prostřednictvím byla legalizována všechna nařízení rady lidových pověřenců vydaná ode dne 9. listopadu 1918 a uznána platnost všech dřívějších říšských zákonů a nařízení, s podmínkou že neodporují ustanovením zákona o přechodné říšské moci nebo tzv. *Übergangsgesetz*. Tím

byla zajištěna principiální kontinuita říšského práva. Oprávnění císaře přešla na říšského prezidenta, jímž byl již dne 11. února 1919 zvolen Friedrich Ebert, původem z Heidelbergu. Kompetence říšského sněmu převzalo národní shromáždění, místo říšské rady nadále působil výbor zemí (*Staatenausschuß*). Dne 31. července 1919 byla schválena nová říšská ústava, která vešla do dějin jako ústava výmarské republiky. Pod č. 152 RGBI. byla vyhlášena dne 14. srpna 1919.²

Vzhledem k silnému postavení jednotlivých zemí v rámci německého císařství byla tzv. druhá říše koncipována jako federativní republika. To však také nutně znamenalo rozdělení správy mezi spolek a země. Počet zemí přitom postupně klesl z původních 33 na 17. Země byly zrušeny až v době, kdy se ujali moci nacisté. Dne 31. března 1933 byl vydán předběžný zákon o začlenění zemí do Říše (*Vorläufige Gesetz zur Gleichschaltung der Länder mit dem Reich*) a dne 7. dubna 1933 pak druhý takový zákon (*Zweite Gesetz zur Gleichschaltung der Länder mit dem Reich*), který samostatnost zemí prakticky zrušil, neboť zavedl funkci říšského místodržícího, jmenovaného prezidentem na návrh kancléře. Na konci ledna 1934 byly zákonem o nové struktuře Říše (*Gesetz über den Neuaufbau des Reiches*) zrušeny i zemské parlamenty a výsostná práva zemských vlád přešla na říšskou vládu.

Soudnictví bylo rozšířeno o státní soudní dvůr Německé říše (*Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich*), jehož hlavním posláním bylo rozhodovat ústavní (podle čl. 19 ústavy výmarské republiky doslova „nikoliv soukromoprávní“) spory mezi jednotlivými zeměmi nebo mezi zeměmi a spolkem. Spory uvnitř jednotlivých zemí však řešil pouze v případě, že zde neexistoval žádný soud, který by spor mohl rozhodnout. Takový stav byl např. v Bádensku, Württembersku nebo Sasku. Podle ustanovení čl. 13 odst. 2 ústavy výmarské republiky stačily pouhé pochybnosti nebo názorové odlišnosti ohledně slučitelnosti zemského zákona se zákonem říšským k tomu, aby ve věci mohl rozhodnout státní soudní dvůr. Podle čl. 58 ústavy výmarské republiky byly ke státnímu soudnímu dvoru podávány i žaloby proti členům vlády nebo říšskému prezidentovi, pokud tito zaviněně porušili právo.³ Soud byl fyzicky přičleněn k říšskému soudu v Lipsku, jehož prezident zároveň předsedal i státnímu soudnímu dvoru.

Ustanovení čl. 107 ústavy výmarské republiky předpokládalo vznik i říšského správního soudu, všechny pokusy o jeho zřízení však vyšly naprázdno (podrobněji níže). Nadále tedy existovaly pouze zvláštní říšské správní soudy, k nimž přibýly např. říšský finanční dvůr (*Reichsfinanzhof*), říšský zásobovací soud (*Reichsversorgungsgesetz*) a říšský hospodářský soud (*Reichswirtschaftsgericht*), ke kterému byl přičleněn soud kartelový (*Kartellgericht*), a přechodně také říšský dražní soud (*Reichsbahngericht*).⁴

V nejvyšší instanci byl příslušný rozhodovat civilní i trestní věci říšský soud (*Reichsgericht*) v Lipsku. Podle ustanovení čl. 103 ústavy výmarské republiky vykonávaly řádné soudnictví v první a druhé instanci i nadále jednotlivé země. Ustanovení čl. 105 zároveň zakazovalo zřizovat zvláštní soudy a poskytovalo i další záruky nezávislého soudnictví.

Jakmile v Německu převzali moc nacisté, snažili se ovládnout i personální politiku v justici. Na pozice ministrů spravedlnosti byli dosazováni národní socialisté a u soudů začaly čistky. Již dne 11. března 1933 provedly jednotky SA velkou čistku u soudů v celém Německu. Tehdy byli propuštěni všichni politicky nepohodlní a také židovští soudci a státní zástupci. Totéž se týkalo i advokátů. Během těchto akcí, které se později staly běžnou

součástí života justice, vnikaly ozbrojené jednotky do soudních síní a vyháněly odtud soudce i další soudní zaměstnance.⁵ Tlak na pronikání strany do justice zesílil v letech 1935–1939, kdy se především trestní soudnictví stalo nástrojem teroru. Strana stále častěji zasahovala do probíhajících řízení, zastrašovala soudce a SS a Gestapo svévolně zasahovaly do příslušnosti soudů, měnily rozsudky a odsouzené rovnou popravovaly. Roku 1942 byly zavedeny tzv. *Richterbriefe* – tajné zprávy říšského ministerstva spravedlnosti určené soudcům, které obsahovaly kritiku jejich dosavadní rozhodovací činnosti, ale i směrnice jejich očekávaného rozhodování. V politických věcech byla navíc zavedena předběžná i následná kontrola (*Vorschau* a *Nachschau*). Soudce byl v takových případech povinen se se svým nadřízeným předběžně o celé věci poradit a následně mu své rozhodnutí zdůvodnit. Usnesením velkoněmeckého říšského sněmu ze dne 26. dubna 1942 si Hitler nechal potvrdit právo propouštět soudce bez ohledu na dosavadní právní předpisy (tzv. *Generalangriff gegen Justiz*). Policie a SS měly navíc vlastní oddělené soudnictví.

Docházelo také k rozšiřování působnosti zvláštních soudů. Roku 1934 byl založen Lidový soudní dvůr (*Volksgerichtshof*), který od roku 1936 působil jako stálý orgán, jenž plně převzal dosavadní kompetence říšského soudu ve věcech politických deliktů. Byl příslušný pro zvláštní typy řízení, jako například řízení ve věcech vlastizrady nebo zemězrady, ale také řízení se špióny, se členy opozice nebo národní fronty. Cílem jeho činnosti bylo měnit rozsudky soudů první instance, které neodpovídaly nacistickému pojetí práva. Tento soud se stal první a poslední instancí v politických záležitostech, byl to mocenský orgán zřízený z čistě politických důvodů. Před tímto soudem také probíhalo řízení s pachateli atentátu na Hitlera ze dne 20. července 1944.⁶

V roce 1945 se prvním počínem spojenecké kontrolní rady stalo zrušení všech základních zákonů vydaných národními socialisty (zákon č. 1 spojenecké kontrolní rady ze dne 20. září 1945). Z hlediska státoprávního uspořádání na území Německa byl důležitý zákon č. 46 ze dne 15. února 1947, jímž byl zrušen stát Prusko, jeho centrální vláda a podřízené úřady. Tento rozsáhlý spolkový stát se stejně jako ve 30. letech stal obětí reorganizace státní správy ze strany vítězných mocností. Tentokrát však byla důvodem snaha potlačit militarismus a reakci na obsazeném území. Zřízení centrální německé vlády pak dlouho v kontrolní radě blokovala Francie, čímž byla znemožněna efektivní činnost jednotných německých úřadů. Situace se změnila až ve chvíli, kdy spojeneckou kontrolní radu opustili zástupci SSSR (20. srpen 1948). Tehdy už ovšem bylo předjednáno, že ve všech čtyřech okupačních zónách bude rekonstruována německá státnost na zemské úrovni.

Na západě byla budována především místní samospráva. K reorganizaci jak státní správy, tak soudnictví však docházelo v každé z okupačních zón jinak. V americké a britské zóně se rozběhla decentralizace a demokratizace místní samosprávy. I zde však existovaly rozdíly: zatímco Američané uspořádali velmi brzy volby do místní samosprávy a zřídili pro celou zónu zemskou radu (*Länderrat*), Britové, kterým připadlo bývalé Prusko, Dolní Sasko, Šlesvicko-Holštýnsko, Hamburk a Severní Porýní-Vestfálsko, šli cestou ustavování místních a krajských správ a později i vládních okresů. Naproti tomu Sověti zřídili centrální vojenskou správu v Karlshorst a jednotlivé země a kraje. G. K. Žukov, velitel sovětské okupační zóny, nařídil již dne 9. června 1945 zřízení zemí, které vznikly o měsíc později. V sovětské okupační zóně tak existovalo pět zemí v čele s ministerskými předsedy a jedenáct německých centrálních správ (*deutsche Zentralverwaltungen*). V americké zóně byly dne 19. září 1945 zřízeny země Bavorsko, Hesensko a Württembersko-Bádensko.

Centrální úřady zřizovali již od podzimu 1945 i Britové (např. *Zentraljustizamt* v Hamburku), Francouzi je následovali až od srpna 1946, kdy vzniklo Sársko, následované zeměmi Württemberg-Hohenzollern a Jižní Bádensko (*Südbaden*).⁷

V oblasti soudnictví nařídil gen. D. Eisenhower okamžité uzavření všech soudů. S takovým stavem počítá § 245 ZPO⁸ (tzv. *Stillstand*). Jde o situaci, kdy jsou všechna řízení přerušena. Trestní soudnictví převzaly okupační soudy, ovšem brzy byla připuštěna příslušnost i německých soudů. Zákon kontrolní rady č. 3 ze dne 20. října 1945 položil základy pro změny v soudnictví, zavedl opět do řízení zásadu veřejnosti, rovné postavení stran a vyloučil možnost použití analogie. Nové uspořádání soudnictví však přinesl až zákon kontrolní rady č. 4 ze dne 30. října 1945. Organizace soudnictví měla být napříště založena na zákoně z roku 1924 a od jara 1946 byla zaváděna trojinstanční soudní soustava. V každé zemi měly fungovat obvodní, zemské a vrchní zemské soudy (*Amtsgericht*, *Landsgericht*, *Oberlandesgericht*), přičemž konkrétní podoba byla ponechána zákonodárství jednotlivých zemí. Z hlediska soudní správy není bez zajímavosti, že prezidenti vrchních zemských soudů měli stejná oprávnění jako dříve říšský ministr spravedlnosti. Tuto jejich kompetenci však záhy převzal centrální justiční úřad (*Zentraljustiamt*) v Hamburku a nakonec jednotlivá zemská ministerstva spravedlnosti. Po vzniku tzv. bizonie byl pro tuto řízení vrchní soud (*Obergericht*) v Kolíně nad Rýnem. Naproti tomu v sovětské zóně výstavbě soudnictví pozornost věnována nebyla, justice se velmi rychle dostala pod vliv SED.⁹

Po vzniku samostatné Spolkové republiky Německo a Německé demokratické republiky v roce 1949 se v obou státech vyvíjely odlišně nejen právní řád, ale i státní organizace. Zatímco v tzv. západním Německu došlo k vytvoření federativního demokratického státu založeného na relativně silném postavení zemí, které je limitováno ustanovením čl. 31 Základního zákona o přednosti spolkového práva před právem zemským¹⁰ a rozdělením kompetencí mezi spolek a země, v tzv. východním Německu vznikl centralizovaný stát, v němž se dělba moci stala pouhou iluzí a organizace státu začala opět splývat s organizací stranickou.

Ve Spolkové republice Německo bylo správní právo považováno za konkretizované ústavní právo.¹¹ Správní soudnictví zde bylo opět zřízeno již ustanovením čl. I zákona č. 36 kontrolní rady z 10. října. 1946. Některé spolkové země garantují ve svých ústavách správní soudnictví (např. Bavorsko, Severní Porýní-Vestfálsko a Dolní Sasko). Ustanovení čl. 19 odst. 4 Základního zákona ze dne 23. května 1949 tuto garanci převzalo, čímž byla zaručena existence správního soudnictví jako plnohodnotné součásti soudnictví. Navíc byl vytvořen i předpoklad pro zřízení spolkového správního soudu (*Bundesverwaltungsgericht*), který však vznikl až v roce 1952. Správní soudnictví bylo vystavěno dle ustanovení § 40 VwGO,¹² který obsahoval (a obsahuje) generální klausuli, podle níž jsou správní soudy příslušné pro spory veřejného práva neústavního charakteru. Zároveň vznikl ve Spolkové republice Německo i spolkový ústavní soud (*Bundesverfassungsgericht*) se sídlem v Karlsruhe a v jednotlivých zemích zemské ústavní soudy (*Länderverfassungsgerichte*, resp. *Staatsgerichtshöfe*). V rámci daňového práva byl v roce 1950 ustaven jako nejvyšší soudní orgán spolkový finanční dvůr (*Bundesfinanzhof*) v Mnichově, neboť zde byla tehdy k dispozici vyhovující budova s vybavením a knihovnou. V roce 1960 byl přijat nový organizační řád, který byl v roce 1976 doplněn o zákon o správním řízení soudním (VwVfG¹³). Podle ustanovení § 1 tohoto zákona vykonávají správní soudnictví nezávislé soudy, jež však nejsou součástí soustavy obecných soudů. Řízení je trojinstanční: v prvním stupni

rozhodují místní soudy, ve druhém zemské a ve třetím soud spolkový. Ačkoliv se uplatnilo mnohé prvky württemberského modelu správního soudnictví, zůstaly zachovány i některé prvky pruské (např. účast laiků).

Jak bylo již naznačeno, odvíjela se situace v Německé demokratické republice (NDR) zcela jiným směrem. Země, které vznikly v roce 1945, totiž Meklenbursko-Přední Pomořansko, Braniborsko, Sasko-Anhaltsko, Durynsko a Sasko byly v roce 1952 zrušeny a místo nich vzniklo 14 správních obvodů. Ustanovení čl. 103 ústavy NDR zajišťovalo jednotlivci možnost podat stížnost, podání nebo návrh ke všem orgánům státní správy. Tyto orgány byly sice povinny se jimi zabývat a sdělit podateli výsledek své činnosti, ovšem praktický dopad byl minimální. Podrobnosti měl podle ustanovení čl. 103 odst. 3 ústavy NDR upravit zákon. Takový zákon však nikdy nebyl vydán a zákonem z roku 1975 (*Eingabengesetz*) bylo právo činit podání vyloučeno. Jedinou možností zůstávala stížnost. Tu bylo možné podat v enumerativně vymezených případech (např. v oblasti sociálního pojištění nebo patentů). Ani soudní ochrana práv jednotlivce před protiprávním jednáním orgánů státní správy nebyla možná. Občanský soudní řád NDR sice znal žalobu na zrušení správního aktu (*Anfechtungsklage*), ale její podání bylo omezeno na případy upravené zvláštním zákonem. Tento zákon nebyl nikdy vydán.¹⁴

V oblasti soudnictví NDR došlo ke zřízení trojstupňového systému podle ustanovení čl. 92 ústavy NDR z roku 1974: na nejnižší úrovni stály okresní soudy (*Kreisgerichte*), krajské soudy (*Bezirksgerichte*) a nad nimi stál nejvyšší soud (*oberste Gericht*). Vedle tohoto systému ještě existovaly tzv. společenské soudy (*gesellschaftliche Gerichte*) a vojenská justice (*Militärgerichtsbarkeit*). Nejvyšší soud měl plnit vedoucí funkci a podle ustanovení čl. 2 odst. 2 ústavy NDR měl vést rozhodování soudů na základě ústavy, zákonů a dalších právních předpisů NDR a zajišťovat jednotnou aplikaci práva všemi soudy. Podle ustanovení čl. 93 odst. 3 ústavy NDR byl tento nejvyšší soud odpovědný lidové sněmovně (*Volkskammer*) a mezi jejími zasedáními státní radě. Tento příklad názorně ilustruje, jakým způsobem byla v NDR pojata dělba moci.

V soudnictví obecně panoval princip jednoty (*Einheitsprinzip*), podle něhož byly všechny soudy příslušné pro veškerá soudní řízení, ledaže byla dána příslušnost soudů vojenských nebo společenských. Tyto společenské soudy působily ve všech státních podnicích, na úradech a v dalších institucích a společenských organizacích. Tvořili je nejméně čtyři laici, kteří rozhodovali v první instanci v pracovněprávních sporech a v bagatelních věcech trestních i občanskoprávních. Ustanovení čl. 96 odst. 1 ústavy NDR sice proklamovalo nezávislost soudců a jejich vázanost zákony a právními předpisy NDR, neuplatňovala se však zásada neseaditelnosti a nepřeložitelnosti. Tím se personální obsazení soudů dostalo do výhradní kompetence SED.

Znovusjednocení Německa v roce 1991 s sebou přineslo i řadu potíží při sjednocování práva a organizace státního života. Proces sjednocování obou německých států po pádu berlínské zdi započal poté, kdy byla dne 18. května 1990 v Bonnu uzavřena smlouva o vytvoření měnové, hospodářské a sociální unie (*Vertrag über die Schaffung einer Währungs-, Wirtschafts- und Sozialunion, též Erster Staatsvertrag*) a následně dne 31. srpna 1990 ve východním Berlíně smlouva o sjednocení (*Einigungsvertrag*).¹⁵ Ustanovení čl. 23 Základního zákona obsahovalo od samého začátku možnost rozšíření platnosti ústavy Spolkové republiky Německo na území NDR. Ústavním zákonem o vytvoření zemí v Německé demokratické republice ze dne 22. července 1990 (*Verfassungsgesetz zur Bil-*

dung von Länder in der DDR) bylo opět zřízeno pět spolkových zemí pod názvy Meklenbursko-Přední Pomořansko, Braniborsko, Sasko-Anhaltsko, Durynsko a Sasko.

Státní správa a justice v nových spolkových zemích byla nově svěřena buď do působnosti spolku, nebo těchto zemí, jak to upravuje ustanovení čl. 13 smlouvy o sjednocení. Podle něj správní orgány a jiná veřejná správa nebo soudnictví sloužící instituce bývalé NDR jsou od nynějška podřízeny vládě země, v níž se místopisně nacházejí.¹⁶

V oblasti soudnictví platilo po nabytí účinnosti smlouvy o sjednocení mnoho přechodných ustanovení. Jedním z nejdůležitějších bylo dočasné zachování organizace řádného soudnictví v bývalé NDR v dosavadní podobě (okresní a krajské soudy). Krajské soudy potom převzaly funkce západoněmeckých zemských a nejvyšších zemských soudů. Oborové soudnictví bylo ponecháno stranou a finanční a sociální spory měly na starosti okresní a krajské soudy. Správní soudnictví bylo zavedeno podle západoněmeckého vzoru.

2. Německé správní soudnictví a jeho vznik

Pojetí správního soudnictví v 19. století v Německu ovlivňovaly především dvě teorie: Bährova a Gneistova. Bähr prosazoval, aby kontrola správního rozhodování byla svěřena řádným soudům, které jediné nepodléhají rozhodování ve prospěch veřejné správy. Pokud by však mělo existovat samostatné správní soudnictví, mělo by mít se řádnými soudy společné nejvyšší orgány, čímž by byla vyloučena nejednotnost a rozpory v soudním rozhodování. „Vysoký význam oddělení justice a správy nespočíval pouze v dělbě práce, ale v zajištění možnosti, aby správa sama byla podrobena jurisdikci,“ což Bähr považoval za „podstatnou podmínku uskutečňování myšlenky právního státu“.¹⁷ Naproti tomu Gneist zastával názor, že správní soudnictví by mělo působit uvnitř státní správy. Zároveň by však správní soudnictví mělo být odděleno od systému správy a řídit se soudními metodami včetně použití pravidel a zásad civilního řízení. Později byl významný také vliv stuttgartského právníka Otty von Sarweye. Podle Sarweye má stát „pozitivně vymezit právní úpravou sféry občana proti zásahům správních orgánů a správní soudnictví ji má garantovat, aniž by zasahovala do samotného výkonu státní správy příslušnými orgány“.¹⁸ Výkon soudní pravomoci ve správní oblasti by přitom měly zajišťovat zvláštní správní soudy.

Rozdílné přístupy se projevily i v rozsahu a způsobu výstavby soudní kontroly veřejné správy. V jižním Německu, ve Württembersku, byla uplatňována soudní ochrana subjektivních veřejných práv, kterou v nejvyšší instanci zajišťoval zvláštní soud. Stejně jako v Rakousku zde byla pravomoc správního soudnictví založena na generální klausuli, zatímco v Bavorsku byl použit princip enumerativní.

Z historického hlediska se jako nejdůležitější jeví prvotní vývoj v **Prusku**. Zde bylo nařízením ze dne 26. 12. 1808 zavedeno úplné oddělení správy a soudnictví ve vyšších instancích a byla odstraněna komorní justice. Soudy dostaly nedělitelnou správu soudcovského úřadu, což znamenalo i soudní ochranu ve správních záležitostech. Ta byla ale v následujících desetiletích výrazně omezena především vyloučením pořadu práva. Např. roku 1842 byla zákonem omezena soudní pravomoc v policejních věcech. Pokusy o reformy z let 1860/61 přitom ztroskotaly právě na zavedení pořadu práva, který byl umožněn jen v některých speciálních případech.

Podle ustanovení § 182 říšské ústavy z roku 1848/49 mělo být soudnictví ve správních věcech zrušeno: „*Die Verwaltungsrechtspflege hört auf. Über alle Rechtsverletzungen entscheiden die Gerichte*“. Nešlo však jen o zákaz výkonu spravedlnosti správními orgány, ale především o zrušení dosavadní praxe, podle níž v mnoha německých státech o sporech mezi občany a úřady rozhodovaly samy tyto úřady ve vnitřním řízení. Místo toho měla rozhodovat civilní justice, která byla ovšem v polovině 19. století omezena na oblast soukromého práva. Pro spory vyplývající ze vztahu stát – občan byla příslušná administrativní justice. To vedlo k rozlišení „věcí justičních“ (*Justizsachen*) a „věcí vládních“ (*Regierungssachen*).¹⁹

Také v **Severoněmeckém spolku** (1866–1871) vzniklo správní soudnictví, zahrnovalo však jen určité oblasti, čímž vznikl pestrý konglomerát nejrůznějších úřadů jako na zemské úrovni.²⁰ V **Prusku** bylo správní soudnictví zavedeno v letech 1872–1876 v pěti východních provinciích. Výsledkem kompromisu mezi vládou a liberály bylo ustavení svého druhu speciálních správních soudů v chudinských záležitostech, kde rozhodovací pravomoc byla svěřena jmenovaným kariéerním úředníkům a vybraným laikům. V roce 1876 byly vydány zákony o krajském zřízení, o správním soudnictví, o provinčním zřízení a kompetenční zákon. Při zřizování správních soudů se nejdůležitější otázkou stalo, zda mají být správní soudy sloučeny s okresními výbory nebo být samostatné.²¹ Organizace správních úřadů a soudů podle výše uvedených zákonů byla hierarchická a velmi složitá. Je třeba rozlišovat instance správních soudních úřadů rozhodující ve správním řízení sporném, vedle nichž existovala celá řada rozhodovacích úřadů (*Beschlussbehörde*) obecné zemské správy, které rozhodovaly v rozhodovacím řízení (*Beschlussverfahren*²²). Správní úřady soudní (*Verwaltungsgerichtsbehörden*) sestávaly z okresního výboru (*Kreisausschuß*) jako okresního správního soudu; na jeho úrovni v městských okresech v určených záležitostech rozhodoval městský výbor (*Stadtausschuß*). Dalšími správními úřady soudními byly krajský správní soud (*Bezirksverwaltungsgericht*) a vrchní správní soud (*Oberverwaltungsgericht*). Jak bylo výše zmíněno, fungovaly vedle správních soudů též rozhodovací úřady (*Beschlußbehörden*). Do této kategorie patří opět okresní výbor (*Kreisausschuß*), krajská rada (*Bezirksrat*) a provinční rada (*Provinzialrat*).²³ Zároveň ještě z doby před zavedením reformy zůstaly zachovány i čistě byrokratické instance jako zemská rada (*Landrat*). Pro výlučně komunální záležitosti byly příslušné orgány provinčních obcí (*Provinzialgemeinde*): provinční výbor (*Provinzialausschuß*) a zemský ředitel (*Landesdirektor*).

Nejvyšší správní soud (*Oberverwaltungsgericht*) byl zřízen zákonem o správních soudech a správním řízení soudním z roku 1875 (*Gesetz, betr. die Verfassung der Verwaltungsgerichte und das Verwaltungsstreitverfahren, tzv. VGG*). Po roce 1876 ovšem kvůli hospodářskému útlumu došlo ke změně politického klimatu a soudní kontrola správy přestala být významná. Další právní předpisy byly proto vydávány až v letech 1879–1881. V roce 1883 byly jako jednotná druhá instance zřízeny krajské výbory (*Bezirkssausschuß*). Ovšem v celém Prusku bylo správní soudnictví zavedeno až roku 1890.²⁴

Další snahy o reformu organizace správního soudnictví přišly až v roce 1908. Jejich výsledkem byla novela zákona z roku 1914, která ovšem nezmiňovala ani okresní ani městské výbory a krajskému výboru ponechávala jen mizivé kompetence.²⁵ V roce 1933 byly odstraněny všechny správní soudní úřady jako rozhodovací úřady (*Beschlußbehörden*) a všechna grémia u okresních, krajských a městských správních soudů (*Bezirks-, Kreis-, Stadtverwaltungsgericht*) byla přejmenována.

Jako nejsmysluplnější instituce se tak ukázal nejvyšší správní soud (*Obverwaltungsgericht*). Původně měl hrát roli centrální instance, která by mohla měnit rozhodnutí nižších soudů, a zaručit tak jednotné zásady rozhodování a chránit jednotu práva. Později však plnil i další úkoly, dozíral na dodržování zásadních forem řízení a na nezávislost správního soudnictví. Jako jediný ze správních soudů byl vybaven dostačujícími pravomocemi, aby mohl zajistit ochranu jednotlivce před zásahy státu.²⁶

Podle ustanovení čl. 107 ústavy **výmarské republiky** věnovaného správnímu soudnictví musely být v říší a zemích zřízeny podle zákona správní soudy k ochraně jednotlivce proti nařízením a opatřením správních úřadů: „*Im Reiche und in den Ländern müssen nach Maßgabe der Gesetze Verwaltungsgerichte zum Schutze der Einzelnen gegen Anordnungen und Verfügungen der Verwaltungsbehörden bestehen.*“ Téměř ve všech zemích přitom už správní soudnictví existovalo od druhé poloviny 19. století (viz níže). V zásadě lze říci, že šlo o dvě základní koncepce, z nichž jednu představoval právě pruský model. Ten převzalo např. Hesensko a další malé státy jako Anhaltsko nebo Sachsen-Meiningen. Naproti tomu rakouský jednoinstanční model se objevuje ve státech Braunschweig, Sachsen-Coburg-Gotha, Sachsen-Weimar, Sachsen-Altenburg, Schwarzburg-Rudolstadt, Lübeck nebo Brémy. Existoval však i třetí model, který představoval dvojinstanční systém ve státech Bavorsko, Bádensko, Lippe, Oldenburg, Hamburk, Mecklenburg-Schwerin, Mecklenburg-Strelitz a Durynsko. Naprosto odlišné systémy byly přitom zavedeny ve Württembersku a v Sasku.²⁷

V jednotlivých německých státech tedy existovaly nejen různé systémy správního soudnictví, ale i vztahy mezi aktivní správou a správním soudnictvím a záruky nezávislosti správních soudů vypadaly velmi odlišně. Především v malých státech působili jako soudci úředníci – a to i u vyšších soudů. Např. v Bavorsku a Sasku byla státní správa se soudnictvím propojena do té míry, že na základní a střední úrovni rozhodovali výlučně úředníci. V Prusku, Bádensku a Hesensku byly správní úřady a správní soudy jako jedolité orgány složeny z úředníků a laiků. Pouze v Hamburku nebyla správa se správním soudnictvím vůbec propojena. Tento zběžný výčet napovídá, že taková situace nutně musela již v době výmarské republiky vést ke značným problémům. Také příslušnost správních soudů byla odlišná od současné úpravy. Ve většině případů šlo o rušení nezákonných správních aktů na základě žaloby, přičemž tyto žaloby měly velmi často odkladný účinek. Z hlediska stanovení věcné příslušnosti se navíc uplatňovaly různé kombinace generálních klausulí a enumerativního principu.²⁸

Z hlediska časového vzniklo správní soudnictví nejprve v Prusku, Rakousku a v Hesensku (1875); následovaly Württembersko (1876), Bavorsko (1878), Anhaltsko (1888), Braunschweig (1895), Sachsen-Meiningen (1897), Lippe (1898), Sachsen-Coburg-Gotha (1899) a na prahu nového století též Sasko (1900), Oldenburg (1906). V roce 1912 se jednotlivé durynské státy dohodly na zřízení společného nejvyššího správního soudu. Mezi posledními zavedly správní soudnictví ve 20. letech městské státy Lübeck (1918), Hamburg (1921) a Brémy (1924) a Mecklenburg-Schwerin a Mecklenburg-Strelitz (1922). Schaumburg-Lippe ovšem neměl správní soudnictví ještě v roce 1933.²⁹

Lze shrnout, že při vzniku republiky na území Německa existovaly na zemské úrovni velmi odlišné systémy správního soudnictví, které byly více či méně propojeny personálním substrátem se správou v těchto zemích. Pravidla organizace, příslušnosti i řízení byla odlišná.

Na celoněmecké úrovni vznikalo správní soudnictví již od roku 1871, kdy vzniklo Německé císařství. Postupně byly zřizovány nejrůznější orgány, které měly zároveň pravomoc rozhodovat na říšské úrovni spory v oblasti své působnosti. Šlo např. o spolkový úřad pro záležitosti vlasti (*Bundesamt für das Heimatwesen*), dále o říšskou revírní komisi (*Reichsrayonkommission*, 1871), říšský drážní úřad (*Reichseisenbahnamt*, 1873), patentový úřad a vrchní námořní úřad (*Patentamt a Oberseeamt*, 1877) nebo odvolací komise pro průmysl draselných solí (*Berufungskommission für die Kaliindustrie*, 1910).³⁰ V oblasti soudnictví ve věcech pojištění vznikl roku 1884 říšský pojišťovací úřad (*Reichsversicherungsamt*) a roku 1911 vrchní smírčí soud pro pojištění zaměstnanců (*Oberschiedsgericht für die Angestelltenversicherung*).³¹ Na tomto místě je třeba poznamenat, že v Německu doposud existuje zvláštní správní soudnictví ve věcech práva sociálního zabezpečení.

Po vzniku výmarské republiky byl celý systém celoříšského správního soudnictví významně zjednodušen a ještě více centralizován. Zřízením říšského finančního dvora (*Reichsfinanzhof*) byla v roce 1918 založena zvláštní kategorie finančního soudnictví, která zůstala od všeobecného správního soudnictví oddělena. Roku 1920 byl ustaven říšský hospodářský soud (*Reichswirtschaftsgericht*), který tak jako jediný zůstal zachován z doby před rokem 1918. Jeho věcná příslušnost byla založena na přesném zákonném výčtu, který byl bohužel obsažen v mnoha předpisech. Šlo o záležitosti jak válečného, tak mírového hospodářství, největší oblastí však bylo tzv. obecné hospodářství (rozhodování o odškodnění na základě úpravy železo zpracujícího průmyslu a hospodaření se železem a jinými surovinami), poslední oblastí příslušnosti byly náhrady škod způsobenými vnitřními nepokoji na movitém i nemovitém majetku, životě i zdraví.³² V roce 1922 byl zřízen říšský zásobovací soud (*Reichsversorgungsgesicht*). Jeho příslušnost byla ovšem dána jen tehdy, jestliže šlo o zabezpečení vojenských osob zraněných v rámci výkonu služby nebo neschopných vykonávat službu nebo zabezpečení pozůstalých.³³ Dalším ze soudů, které se na celoněmecké úrovni zabývaly správními záležitostmi byl soud kartelový (*Kartellgericht*), který byl založen roku 1923. Rozhodoval především o návrzích říšského ministerstva výživy a zemědělství na prohlášení některého kartelu nebo kartelové smlouvy za neplatné nebo o návrzích na zákaz jejich provádění. Od roku 1924 existoval také říšský drážní soud (*Reichsbahngericht*).³⁴

Říšský soud (*Reichsgericht*) byl také příslušný pro některé záležitosti, které bylo nutné rozhodovat ve správním soudnictví. Ve většině podobných případů ale nešlo o správní soudnictví v pravém slova smyslu.³⁵ Takovým případem byla například příslušnost říšského soudu ve věcech odvolání proti rozhodnutí patentového úřadu o neplatnosti nebo zrušení patentu.

Jako orgán správního soudnictví působila také říšská rada (*Reichsrat*), která rozhodovala např. o odvoláních proti odepření povolení ke stavbě (...) v oblastech říšských válečných přístavů, ale také poskytovala ochranu a pomoc v případě odepření spravedlnosti.³⁶ Přenesení některých kompetencí správních soudů na říšskou radu se však jeví jako popření základních principů správního soudnictví, neboť říšská rada byla složena ze zástupců jednotlivých spolkových států.

Jako správní soudy výmarské republiky lze nakonec označit pouze spolkový úřad pro záležitosti vlasti (*Bundesamt für das Heimatwesen*), který pracoval od doby vzniku Německého císařství, a říšský finanční dvůr (*Reichsfinanzhof*). V organizaci i řízení se po celou dobu existence výmarské republiky projevovaly velmi silné politické vlivy. Různorodost

zvláštních úřadů, které byly příslušné rozhodovat ve správním soudnictví, nutně znamenala překážky ve výstavbě správního soudnictví v moderním slova smyslu. Jednotlivé země si tak jako za císařství zachovaly vlastní systémy správního soudnictví, které byly založeny na odlišných principech organizace, řízení i příslušnosti (viz výše). To také znamenalo zásadní překážku pro nalezení jednotného modelu správního soudnictví pro celou říši. Další problém představovala skutečnost, že v poslední instanci vykládaly říšské zákony jak říšské, tak zemské úřady, což vedlo k mnohdy protichůdným rozhodnutím; navíc nebyl žádný říšský orgán, který by v takových záležitostech rozhodl v poslední instanci. Proto se myšlenka jednotnosti práva již brzy po vzniku výmarské republiky proměnila ve volání po zřízení říšského správního soudu se všeobecnou příslušností.³⁷

3. Říšský správní soud

Diskuse o zřízení říšského správního soudu probíhaly už od roku 1873, první návrh zákona byl však předložen až v roce 1922.³⁸ V návaznosti na znění ustanovení čl. 107 ústavy výmarské republiky se rozhořely spory o samou podstatu výrazu „správní soudy“ (*Verwaltungsgerichte*). Obecně panovala shoda, že správní soudnictví by mělo být svěřeno zvláštním soudům. Naproti tomu např. v Hamburku a Brémách stále ještě existovala všeobecná příslušnost obecných soudů (správní soudnictví zde bylo zavedeno v letech 1921 a 1924, viz výše). Další okruh problémů se týkal nezávislosti soudců a jejich záruk. V oblasti věcné příslušnosti byla nově prosazována generální klauzule nebo alespoň obsáhlý výčet, který by se blížil pojetí generální klauzule. Celá záležitost byla o to složitější, že nestačilo jen vybudovat soustavu správního soudnictví, bylo také třeba zřídit říšský správní soud, o němž výslovně hovořila ustanovení čl. 31 a 166 ústavy výmarské republiky. Navíc i některé zákony anticipovaly jeho vznik, když stanovovaly jeho příslušnost. Mezi takové zákony patřil např. zákon o jednotné úpravě platových podmínek úředníků (*Besoldungsperrgesetz*, 1920) nebo zákon o blahu mládeže (*Jugendwohlfahrtsgesetz*, 1922). Dalším skutečně závažným problémem (sic) se stalo i určení sídla budoucího říšského správního soudu: bylo třeba rozhodnout mezi Berlínem a Stuttgartem.

Konečný návrh v roce 1922 počítal se zřízením říšského správního soudu ve Stuttgartu, což bylo silně kritizováno ze strany Pruska. Prusko nedodalo svoje stanovisko k návrhu zákona a vyjádřilo se až na zasedání říšské rady. Podle pruského názoru šel návrh nad rámec minimálních požadavků čl. 107 ústavy výmarské republiky. Prusko k takovému postoji vedlo zřejmě i to, že již při přípravě návrhu zákona bylo pruské správní soudnictví označováno jako zaostalé. Proti návrhu se však z politických důvodů postavilo i Bavorsko.

V roce 1925 se vláda dostala pod tlak ze strany říšského sněmu, který trval na předložení návrhu zákona. Přes naléhání říšského sněmu se vládní projednávání zákonných předloh protahovalo a říšské radě byly předloženy až v březnu 1926. Tento návrh zákona na zřízení říšského správního soudnictví, který vypracovalo říšské ministerstvo vnitra, počítal s vytvořením správních senátů u říšského soudu.³⁹ Tyto senáty měly převzít věcnou příslušnost říšského správního soudu, ale také kartelového soudu a spolkového úřadu pro záležitosti vlasti. Proti převzetí agendy říšského finančního dvora se postavilo Bavorsko, které dlouhodobě zastávalo federalistickou linii. V odůvodnění jeho stanoviska bylo mimo jiné uvedeno, že zavedením říšského správního soudnictví by padl poslední z ještě stojících pilířů, na nichž spočívá státní svěbytnost jednotlivých zemí. Jako celek tento návrh

odmítly jednotlivé země; především zástupci Bavorska a Pruska prohlásili, že návrh je pro ně nepřijatelný. Pro schválení návrhu zákona se v říšské radě vyslovilo jen Sasko a Hamburk. Následovala další vyjednávání, v jejichž průběhu předneslo Prusko návrh na přeměnu pruského nejvyššího správního soudu na říšský správní soud.

Vlastní návrh představil viceprezident pruského nejvyššího správního soudu. Ten předpokládal založení sbírky rozhodnutí nejvyšších zemských i říšských správních soudů. Pokud by se pak některý soud chtěl odchýlit od dřívějšího rozhodování, musel by vznést dotaz ke státnímu soudnímu dvoru Německé říše.⁴⁰

Novým impulsem snah o vytvoření říšské soustavy správního soudnictví se v roce 1927 stalo prodloužení účinnosti zákona na ochranu republiky (*Gesetz zum Schutze der Republik*). Podle tohoto zákona rozhodoval o správních žalobách ve věcech spolkového a shromažďovacího zákona státní soud na ochranu republiky (*Staatsgerichtshof zum Schutze der Republik*). Bylo navíc téměř jisté, že účinnost tohoto zákona bude ještě alespoň jednou prodloužena, a tak opadl veškerý tlak na zřízení říšského správního soudu, který měl převzít příslušnost pro žaloby vyplývající ze spolkového a shromažďovacího zákona. Kdyby ovšem zákon na ochranu republiky pozbyl účinnosti a státní soud na ochranu republiky by byl zrušen, aniž by jeho kompetence ve věcech práva shromažďovacího a spolkového přešla na jiný soud, dostala by se tato materie zpět na zemskou úroveň. Tato úvaha vedla k obnovení úsilí o zřízení říšského správního soudu, na který byly předběžně přesunuty kompetence státního soudu na ochranu republiky. Soud na ochranu republiky byl nakonec zrušen, ale podle zákona měly jeho kompetence přejít na říšský správní soud a do jeho zřízení na jeden ze senátů říšského soudu.

V roce 1927 změnilo názor také Prusko a začalo se zasazovat o vytvoření říšského správního soudu. Podle pruského návrhu měl říšský správní soud rozhodovat i ve věcech, které se dosud netěšily ochraně ve správním soudnictví. Šlo však pouze o pět velmi úzce vymezených oblastí jako např. rozhodování podle zákona o říšské a státní příslušnosti, podle zákona o volném pohybu a podle shromažďovacího a spolkového zákona. Pro ostatní záležitosti zůstávala zachována příslušnost dosavadních specializovaných soudních orgánů, jako byl kartelový soud nebo říšský soud⁴¹. Proti návrhu na přeměnu pruského nejvyššího správního soudu na říšský správní soud se však postavilo ministerstvo spravedlnosti, které v tom spatřovalo posilování již tak velkého vlivu Pruska v říši.

Podle návrhu říšského ministerstva vnitra měl říšský správní soud sídlit v Berlíně a v jeho čele měl stát prezident. Mezi jeho členy by dále patřili senátní prezidenti a radové. Členové by byli jmenováni říšským prezidentem. Dolní věková hranice měla být 35 let, horní neexistovala. K podmínkám jmenování patřilo pět let praxe ve státní správě nebo ve správním soudnictví nejméně u poloviny členů soudu. Členové soudu měli mít rovnocenné postavení se soudci obecných soudů. Organizace měla být vytvořena po vzoru říšského soudu a říšského finančního dvora – pětičlenné senáty, velký senát a plénum.

Říšská vláda se nakonec rozhodla návrh podporovat a jednotlivosti přenechala zemské konferenci. Vláda nakonec návrh schválila až v roce 1929, kdy vypukla hospodářská krize a v Německu už panovala politická krize parlamentního systému a ztroskotala říšská správní reforma.⁴² Po změně vlády v březnu 1930 byl návrh zákona předložen říšské radě. Předloha zákona byla projednána s pruskou vládou, jejíž požadavky byly v závěrečném znění zohledněny, což samozřejmě narazilo na odpor Bavorska. Ovšem také v Prusku vznikly další výhrady. V březnu 1931 se proti zřízení říšského správního soudu vyslovil prezident

říšského soudu Bumke.⁴³ Bumkemu šlo především o zachování vlivu, významu i kompetencí říšského soudu, které by zřízením říšského správního soudu mohly být omezeny. K těmto výhradám se připojil i soudcovský spolek a vláda nakonec upustila od návrhů na zřízení říšského správního soudu, a to přesto, že všechny země s výjimkou Bavorska byly o nutnosti zřízení říšského správního soudu přesvědčeny.

Z výše uvedeného popisu snah o zřízení říšského správního soudu vyplývá, že jejich ztroskotání bylo dáno obecnými i zcela konkrétními důvody a okolnostmi. K těm patří výstavba konkrétního modelu federalismu, resp. vyřešení vztahu mezi svébytností jednotlivých zemí a mírou závislosti na spolku. Ve výmarské republice sice měly výsost ve správních věcech země, ale čl. 14 ústavy výmarské republiky zaváděl výhradu říšského zákona ve věcech správy. Prusko sice bylo ochotno kdykoliv podpořit sjednocovací snahy, ale pouze v případě, že by se tak dělo pod jeho záštitou. Vzhledem k jednoznačné převaze Pruska v říšské radě je zvláštní, že říšská vláda na jeho návrhy nepřistoupila dříve. Zároveň se žádná vláda nikdy nepokusila prosadit zřízení říšského správního soudu v říšském sněmu, protože nechtěla riskovat otevřený spor s říšskou radou. Mimo to vznikaly i nejrůznější spory o postavení říšského správního soudu mezi jednotlivými ministerstvy, především mezi říšským ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem financí.⁴⁴

Po lednu 1933, kdy se Adolf Hitler stal říšským kancléřem, se správní soudnictví dostalo pod soustavný legitimační tlak, neboť nebylo v souladu s vůdcovským principem. Přesto se zpočátku zdálo, že postoj nového režimu bude k soustavě správního soudnictví indiferentní a zároveň ambivalentní. Příčina tohoto chápání správního soudnictví vycházela z toho, že národní socialisté nevyvinuli žádné vlastní učení o státu nebo správě; vlastně je ani vyvinout nechtěli. Také příslušnost soudů nebyla příliš měněna, pouze např. v Hamburku došlo k omezení do té doby neomezené generální klauzule podle pruského vzoru a v Sasku byla ze soudního přezkumu vyloučena policejní rozhodnutí. Jiných zásahů vlastně ani nebylo třeba, protože v oblasti státního občanství, bezpečnosti, policie nebo živností byla správně-soudní ochrana vyloučena výslovně nebo konkludentně jinými předpisy. Zrušení zemí a jejich sloučení s říší v roce 1934 se správního soudnictví také příliš nedotklo. Obecním řádem z roku 1935 byla poprvé od roku 1933 založena příslušnost správních soudů.

Přestože správní soudnictví čelilo v tzv. třetí říši existenčním problémům, zaznívaly i požadavky na zřízení říšského správního soudu. Po zrušení zemí a vytvoření unitárního státu bylo jasné, že bude nutné odstranit rozdíly v pojetí správního soudnictví v bývalých zemích. Prezident saského nejvyššího správního soudu předložil návrh zákona o sjednocení opravných prostředků v německé správě a o říšském správním soudu v roce 1936 (*Entwurf eines Gesetzes über Vereinheitlichung der Rechtsmittel in der deutschen Verwaltung und über ein RVG*), jímž by byla příslušnost správních soudů založena na generální klauzuli a jímž by také byla zavedena právní stížnost (*Rechtsbeschwerde*). O říšském správním soudu pojednávaly pouze dva paragrafy, které se týkaly rozhodování v pětičlenných senátech a sídla soudu v Berlíně.⁴⁵ Prezident jednoho ze senátů pruského nejvyššího správního soudu zase navrhoval trojstupňovou soustavu. Důležitější než tyto polosoukromé návrhy byly návrhy říšského ministerstva vnitra, které se už od jara 1935 zabývalo předlohou ke sjednocení správního soudnictví a zřízení říšského správního soudu.

Tento návrh zákona o říšské správě (*Reichsverwaltungsgesetz*) předložilo ministerstvo vnitra na podzim roku 1935. Návrh měl tři části: správní řízení, výstavba správních sou-

dů a správním řízení soudní. Na nově zřízený říšský správní soud měla přejít kompetence říšského služebního trestního dvora (*Reichsdienststrafhof*) a opět byly vydávány předpisy, které počítaly s brzkou existencí říšského správního soudu (např. zákon o platových podmínkách, *Besoldungsgesetz*, podle něhož měli mít soudci říšského správního soudu stejné postavení jako soudci říšského soudu). Zatímco říšské ministerstvo vnitra pracovalo na sjednocení právních předpisů o správě a správním soudnictví, ostatní ministerstva přidávala do onoho pestrého konglomerátu nejrůznějších správních úřadů, které vykazovaly jisté znaky správních soudů, další podobné orgány, které měly rozhodovat o různých opravných prostředcích proti rozhodnutím aktivní správy. Takto byl zřízen např. *Entschädigungsgericht* (1935), *Oberste Spruchstelle für Umlegungen* (1936), *Die oberste Spruchstelle für Wasser- und Bodenverbände* (1937) nebo říšský služební trestní dvůr (*Der Reichsdienststrafhof*, 1937). Ten rozhodoval o odvoláních a stížnostech proti rozhodnutím služebních trestních komor (*Dienststrafkammer*) a měl působit při říšském správním soudu.⁴⁶

Před začátkem války docházelo také k některým změnám u zvláštních správních soudů, jakým byl kupříkladu říšský finanční dvůr (*Reichsfinanzhof*) nebo říšský pojišťovací úřad (*Reichsversicherungsamt*). Především k němu měli nacisté obojetný vztah: na jedné straně bylo kladně hodnoceno propojení správy a soudnictví, na druhé straně jim byla trnem v oku samospráva, která v oblasti pojištění panovala. Proto byla v roce 1935 odstraněna např. pokud šlo o volbu zástupců pojištěnců v senátech tohoto soudu. Také u říšského zásobovacího soudu (*Reichsversorgungsgesetz*) došlo ke změně v jeho příslušnosti – jeho působnost byla dokonce rozšířena, a řízení bylo natolik zjednodušeno, že nakonec rozhodovala jen jedna instance. I řízení před říšským hospodářským soudem (*Reichswirtschaftsgericht*) a kartelovým soudem (*Kartellgericht*) bylo v roce 1938 podstatně zjednodušeno. Kartelový soud byl nakonec zrušen a jeho kompetence převzal právě říšský hospodářský soud.⁴⁷

Už od převzetí moci v roce 1933 se nacisté pokoušeli neustále zjednodušovat, a tím i potlačovat státní správu. Organizačními správními reformami tohoto cíle nedosáhli, a tak se o to v roce 1939 pokusili prostřednictvím racionalizace správního řízení, což se citelně dotklo pouze a právě správního soudnictví.⁴⁸ Vydáním výnosu vůdce a říšského kancléře o zjednodušení správy (*Erlaß des Führers und Reichskanzlers über die Vereinfachung der Verwaltung*, 1939) došlo k omezení správního soudnictví, neboť o možnosti podat opravný prostředek napříště rozhodovaly správní orgány, proti jejichž rozhodnutí měl opravný prostředek směřovat.⁴⁹ Výnos platil i pro zvláštní správní soudy, čímž značně omezil jejich činnost. Zároveň zmocňoval generální zmocněnce pro říšskou správu vydávat další opatření ke zjednodušení správy. Lze říci, že už zavedením principu připouštění opravného prostředku byla naprosto odstraněna ochranná funkce správního soudnictví, v němž má být opravný prostředek k dispozici dotčenému jedinci a nikoliv správnímu orgánu. Správní soudnictví tak bylo fakticky odsouzeno k zániku. Přesto byla většina příznivců správního soudnictví přesvědčena o tom, že po válce bude správní soudnictví obnoveno nebo spíše znovu vytvořeno.⁵⁰

Druhé nařízení o zjednodušení správy (*Zweite Verordnung über die Vereinfachung der Verwaltung*) z podzimu roku 1939 se týkalo jen obecných správních soudů v bývalých zemích. Pruské městské a okresní správní soudy a jim odpovídající správní soudy ostat-

ních zemí byly zrušeny. Zvláštní soudy, které nebyly těmito předpisy dotčeny, podléhaly zjednodušovacím předpisům, které byly vydávány v následující době.

Už na konci 30. let byly změněny úkoly správního soudnictví: už nemělo kontrolovat správu, ale stát se toliko jejím doplňkem, mělo ji podporovat a především odbřemenit.⁵¹ V roce 1941 byl přesto zřízen říšský správní soud. Důvodem k jeho zřízení se stalo nařízení o válečných věcných škodách (*Kriegssachschädenverordnung*) z listopadu 1940. Toto nařízení garantovalo pozemkovým vlastníkům nebo oprávněným uživatelům pozemků náhradu škod na movitém i nemovitém majetku, které byly způsobeny v souvislosti s vedením války, přičemž náhrada měla být poskytnuta v penězích nebo v náhradním plnění. O výši náhrady měl rozhodovat vždy správní úřad za účasti zástupce říšských zájmů (*Vertreter des Reichsinteresses*). Tento zástupce a dotčený vlastník mohli podat stížnost k vyššímu správnímu úřadu, proti jehož rozhodnutí bylo možné podat stížnost k říšskému úřadu pro válečné škody (*Reichskriegsschädenamt*), ovšem pouze pokud ji vyšší správní úřad připsal. Říšský úřad pro věcné škody byl zřízen až v roce 1941 (*Verordnung über die Einrichtung des Reichskriegsschädenamts*). Úřad byl koncipován jako paralelní soudní orgán k říšskému správnímu soudu, jehož byl zároveň součástí. Stal se posledním zvláštním správním soudem, který byl před koncem války zřízen. V jeho čele stál prezident a kromě právníků zde působili i čestní členové, kterými se stávali jen členové NSDAP jako zástupci vůdce. Velmi ojedinělé bylo také postavení prezidenta říšského správního soudu, který po slyšení zástupce zájmů říše a předsedy senátu mohl vydávat obecně závazné směrnice pro používání a výklad zákonných ustanovení.

Výnosem vůdce ze dne 3. dubna 1941 byl s účinností ode dne 1. května 1941 zřízen říšský správní soud.⁵² Podle ustanovení § 1 výnosu byly sloučeny pruský nejvyšší správní soud, říšský služební trestní dvůr, říšský hospodářský soud, správní soudní dvůr ve Vídni, a dále nejvyšší rozhodovací místo pro nové uspořádání pozemků, nejvyšší rozhodovací místo pro vodní a půdní útvary, odškodňovací soud a říšský úřad pro válečné škody. Příslušnost ani řízení nebylo dotčeno, výnos se věnoval především organizaci říšského správního soudu. Soudcem se mohla stát osoba starší 30 let s pěti lety praxe ve vyšší státní správě nebo ve funkci soudce, která byla jmenována vůdcem a říšským kancléřem. K říšskému správnímu soudu ovšem mohli být přiřazeni i mimořádní členové, které podle potřeby vysílalo říšské ministerstvo vnitra. Ve skutečnosti šlo o přeložené úředníky a nevytížené soudce vrchních správních soudů. Podle ustanovení § 7 nebyli soudci vázáni žádnými pokyny, čímž byla teoreticky stanovena jejich věcná nezávislost. Výnos předpokládal také zřízení velkého senátu, u něhož měl působit vrchní říšský zástupce pro zajištění veřejného zájmu. Tento byl však ustaven až v roce 1945. V dalších ustanoveních bylo říšské ministerstvo vnitra zmocněno vydávat nové obsáhlé organizační předpisy a také právní a správní předpisy k prosazení a *doplnění* tohoto výnosu.

Prováděcí vyhláška říšského ministerstva vnitra podřídila říšský správní soud dohledu tohoto ministerstva. Ministerstvo vnitra bylo také oprávněno určit po slyšení prezidenta říšského správního soudu počet senátů. Senáty byly pouze tříčlenné a soudci navíc měli zasedat ve více senátech. Senáty vídeňského správního soudního dvora zůstaly jako zvláštní senáty ve Vídni a nadále pracovaly díky systému založenému na generální klausuli. Za největší organizační změnu je považováno přestěhování sídla říšského správního soudu z budovy říšského hospodářského soudu na Witzlebenstraße do budovy pruského nejvyššího správního soudu na Hardenbergstraße.

Z hlediska personálního obsazení je třeba zmínit skutečnost, že prezidentem říšského správního soudu se měl stát prezident pruského nejvyššího správního soudu. Jeho místo nebylo ovšem od roku 1937 obsazeno. Podle prováděcí vyhlášky k výnosu o zřízení říšského správního soudu měli dosavadní členové nyní sloučených soudních instancí nejprve plnit úkoly řádných soudců ve svých stávajících úřadech.

Rozpočtový plán předpokládal vytvoření následujících pozic: prezident, viceprezident, 14 předsedů senátů, 40 říšských soudců, 20 soudců vrchních správních soudců, 20 správních soudců. Celkem šlo o 96 soudcovských míst, přesto mnoho soudců ze zrušených soudů ztratilo své místo. Podrobnější přehled⁵³ názorně ukazuje, že došlo ke snížení počtu správních soudců, a to především u pruského nejvyššího správního soudu, správního soudního dvora ve Vídni a říšského hospodářského soudu. Z 18 senátních prezidentů odešlo 7 (možná dokonce 8), z 83 radů bylo 22 penzionováno nebo odstaveno. Snížení počtu správních soudců bylo samozřejmě využito k odstranění nepohodlných osob.

Zřízení soudu bylo v dobových právnických časopisech hodnoceno jako největší úspěch zákonodárství poslední doby. Přesto existují některé otázky, které se ani současně německé právní historiografii nepodařilo zcela objasnit. Jednak jde o to, proč byl soud zřízen výnosem vůdce, jestliže nařízení o zjednodušení správy z roku 1939 opravňovalo k vydávání předpisů ke zjednodušení správy ministra vnitra. Druhá otázka zní, jaký zájem vlastně mělo říšské ministerstvo vnitra na zřízení říšského správního soudu? Lze se domnívat, že ministerstvo vnitra se tak pokoušelo posílit svůj upadající význam.

Pokud jde o fungování říšského správního soudu, popisuje je pozdější prezident soudu Sommer jako naprosto ochromené. V březnu 1942 bylo soudu postoupeno 6 věcí a v dubnu téhož roku dokonce 10 věcí. Prezident Sommer zmiňuje jeden případ, kdy krajský správní soud odmítl rozhodnout o věci samé, ale spor o náklady řízení blahosklonně přenechal rozhodnutí říšského správního soudu.⁵⁴ Podle Sommera mohly udržet zdání fungujícího správního soudnictví jen zvláštní oblasti jako např. služební trestní senáty (*Dienststrafsenate*), říšský úřad pro válečné škody (*Reichskriegsschädenamt*) a pořádkový trestní senát (*Ordnungsstrafsenat*) bývalého říšského hospodářského soudu, které na druhé straně dalekosáhle překročily vlastní činnost správního soudnictví.⁵⁵ Prezident Sommer se dále zmiňuje o tom, že jeho pracovní náplň spočívala v přidělování soudců, kancelářů, kancelářského personálu právě těmto třem „institucím“, přičemž pracoval jen hodinu a půl denně. Přesto byly od roku 1943 úřady soudců obsazovány kvůli válečnému nasazení i penzionovanými soudci.

Obecně lze konstatovat, že zřízením říšského správního soudu se na organizaci správního soudnictví nic nezměnilo. Hlavním účelem jeho zřízení byla finanční úspora a další zjednodušování státního aparátu. Rozhodnutí týkající se obecné správy téměř vymizela, což jen dokládá erozi celého systému správního soudnictví.

Říšský správní soud byl formálně zrušen ustanovením čl. V č. 3 zákona kontrolní rady č. 36 ze dne 10. října 1946. Po roce 1945 se vůdčí ideou správního soudnictví stala ochrana subjektivních práv jednotlivce a přestalo být nahlíženo jako součást správy. Názor, že správní soudnictví je součástí správy, byl zdůrazňován vždy v dobách, kdy existoval zájem na omezení správního soudnictví. Různé pohledy na správní soudnictví často vyživali příznivci federalismu proti sjednocování správy a proti strukturálně slabé říšské vládě. Správní soudnictví a říšský správní soud se staly odrazem nedořešené otázky jednotného německého národního státu, ale i vztahu mezi zeměmi a říší.

4. Správní soudnictví v Bádensku a Württembersku

V **Bádensku** bylo správní soudnictví zavedeno již roku 1864, kdy nabyl účinnosti zákon o organizaci vnitřní správy (*Gesetz über die Organisation der inneren Verwaltung*). Tímto předpisem nazývaným „perla nové organizace Bádenska“ byla zavedena soustava správního soudnictví, v němž v první instanci rozhodovaly okresní rady (*Bezirksrat*) za účasti měšťanů. Správní soudní dvůr (*Verwaltungsgerichtshof*) byl plně oddělen od správy a rozhodoval o rekursech podaných proti rozhodnutím okresních rad. Často rozhodoval též jako první i poslední instance; jeho kompetence však byla značně omezena. V roce 1880 byl vydán zákon, kterým bylo nově upraveno postavení správního soudního dvora a správní řízení soudní. Definitivně tak došlo k vynětí správního soudnictví ze systému správy. Také novelou z roku 1884 došlo k rozšíření příslušnosti okresních rad a správního soudního dvora. Další úpravy lze označit pouze za kosmetické, ovšem všechny tyto předpisy se staly základem právní úpravy správního soudnictví v Bádensku, která přetrvávala až do počátku druhé světové války.

Na počátku 30. let řešil správní soudní dvůr rozšiřování antisemitských a antiamerických pamfletů v souvislosti se zahájením provozu nové budovy heidelberské univerzity. Podstatou sporu byla otázka, zda oslavný sborník, který vydala frakce NSDAP heidelberské městské rady, bylo možné označit za leták politického obsahu podle vyhlášky říšského prezidenta o potírání politických výtržností. Jako takový by jej mohla policie zadržet v případě, že jeho vydání nebylo 24 hodiny před zveřejněním oznámeno příslušným policejním úřadům. Vydavatelé tak neučinili a jejich žaloba proti zabavení sborníku byla nakonec odmítnuta.⁵⁶

Po zrušení zemí v roce 1933 nedošlo v Bádensku k zásadním zásahům do správního soudnictví, nacisté se soustředili především na personální i věcné změny v samotné správě, a soudnictví dokonce používali jako svého druhu odstavnou kolej pro nepohodlné úředníky. Personální obsazení správního soudního dvora nebylo dotčeno, ovšem na úrovni okresních rad již ke změnám docházelo. Tyto změny se dotýkaly jak osobního substrátu, tak rozhodovací činnosti správních soudů. Možnost bránit se soudní cestou proti správním rozhodnutím vyplývajícím z nacistických akcí byla buď přímo výslovně, nebo alespoň mlčky vyloučena. Působnost správních soudů se stala obsoletní, pokud šlo o ochranu demokratické tvorby a projevu vůle prostřednictvím voleb; bez soudní ochrany zůstávala také opatření v oblasti státního občanství, bezpečnosti a policejního práva. Docházelo tak ke vzdalování aktivní správy od její kontroly státními soudy. Z hlediska nově nastolené ideologie bylo správní soudnictví považováno za liberalistické, individualistické a státu nepřátelské, odporující vůdcovskému principu a v odborných publikacích byla zpochybňována i samotná odůvodněnost jeho existence. Smyslem dalšího bytí správního soudnictví se měly stát „zajištění a ochrana národně socialistického lidového řádu“. Podle jiných názorů mělo být správní soudnictví služebníkem a pomocníkem správy a jako část všeobecné správní kontroly také součástí správy stejně jako státní dozor, což ovšem z teoretického hlediska znamenalo myšlenkový návrat o 100 let.⁵⁷

Bádenská správní reforma z roku 1936 se existence okresních rad (*Bezirksrat*) jako správních soudů 1. instance nedotkla, a dokonce byly založeny i některé nové. V roce 1937 byla při bádenském správním soudním dvoře na základě rozhodnutí říšského ministra vnitra zřízena říšská služební trestní komora (*Reichsdienststrafkammer*). Teprve vydáním

zemského krajského zřízení v červenci 1939 došlo k ustavení krajských rad (*Kreisrat*), jež měly být nesystémově postaveny na roveň radám okresním. Jinak zůstávalo až do roku 1940 správní soudnictví v některých oblastech nedotčeno nebo byla naopak nově založena možnost podání správní žaloby (např. podle zemského kriminálního zákona z roku 1933). Po připojení Alsaska měl bádenský správní soudní dvůr rozhodovat o námitkách proti stanovení odškodnění, protože Alsasko nemělo vlastní správní soud.

K personálním změnám v bádenském správním soudnictví docházelo po roce 1935, a to především z rasových důvodů. Když prezident správního soudního dvora dosáhl důchodového věku, zpochybnilo v polovině roku 1938 říšské ministerstvo vnitra účelnost jmenování nového prezidenta soudu, neboť s ohledem na budoucí ustavení říšského správního soudu (viz výše) neměla být v jednotlivých zemích již místa prezidentů vrchních správních soudů a správních soudních dvorů obsazována. Nový prezident bádenského správního soudního dvora byl jmenován až v srpnu 1939. Za dva týdny však začala válka, a tak jeho jmenování zůstalo bez většího praktického významu. Podle nařízení o zjednodušení správy byli všichni členové soudu s výjimkou jeho prezidenta přikázáni do aktivní správy, a činnost soudu tak byla omezena na minimum. Je ovšem třeba zmínit i skutečnost, že od konce roku 1937 se uvažovalo o posílení pravomoci prezidentů správních soudů v rámci řádného soudnictví.

Správní soudní dvůr v Karlsruhe také několikrát rozhodoval o vlastní příslušnosti. V roce 1938 bylo vydáno několik rozhodnutí o možnosti přezkumu rozhodnutí policejních orgánů s tzv. státně-politickým obsahem. V těchto případech šlo o vztah státu a církve, neboť církve nebyly ještě plně „zglajchšaltované“. V návaznosti na jedno takové rozhodnutí zakázala bádenská vláda přezkum opatření v oblasti politické správy (ve smyslu *polizei*) ve správním soudnictví.

Výše zmíněným výnosem vůdce a říšského kancléře o zjednodušení správy bylo od srpna 1939 namísto soudního přezkumu správního rozhodnutí zavedeno vnitřní správní řízení o stížnosti. Podle ustanovení oddílu IV., odstavce 2 (viz výše) mohl za zvláštních okolností správní orgán příslušný k rozhodnutí o stížnosti povolit přezkoumání rozhodnutí ve správním soudnictví.

Druhým nařízením o zjednodušení správy z listopadu 1939 došlo ke zrušení správních soudů odpovídajících pruským městským a okresním správním soudům mimo Prusko. V Bádensku byly tedy zrušeny okresní rady, místo nichž napříště rozhodovaly samy úřady. Od roku 1941 bylo možné správní soudnictví označit za prakticky zrušené.⁵⁸ Správnímu soudnímu dvoru byl nadále odebíráán personál a přerazován do aktivní správy. Již v září 1939 se soudní dvůr skládal jen z prezidenta, vrchního správního inspektora, jednoho písaře a domovníka; radové vrchních správních soudů byli ve službě ministerstva vnitra. Naproti tomu služební trestní komora zůstala personálně plně obsazena. Na počtu vyřízených věcí lze velmi dobře dokumentovat sestupnou tendenci v činnosti bádenského správního soudního dvora: v roce 1940 bylo vydáno 15 rozhodnutí, v roce 1941 bylo rozhodnutí již jen 7, v roce 1942 rozhodoval v 5 věcech, v roce 1943 ve 4 věcech a v roce 1944 ve 2 věcech. V roce 1945 nebylo vydáno žádné rozhodnutí.⁵⁹

Zřízení říšského správního soudu v roce 1941 nemělo pro bádenský správní soudní dvůr žádné konkrétní důsledky. Podle připravované prováděcí vyhlášky k výnosu o zřízení říšského správního soudu mělo být na říšské úrovni zavedeno dvoustupňové správní soudnictví složené ze správních soudů a říšského správního soudu. Bádenský správní soudní

dvůr by se tak stal správním soudním úřadem při ministerstvu vnitra. Zjara roku 1942 však byly veškeré práce na tzv. budoucích mírových úkolech zastaveny (*Interne Erlass über weitere Vereinfachung der Verwaltung*).

Po náletech na Karlsruhe v létě 1943 se bádenský správní soudní dvůr přestěhoval do zámečku Bruchsal. Ten však shořel po náletu dne 1. března 1945 spolu s téměř veškerým vybavením a spisovým materiálem. Zbýlý inventář byl následně převezen zpět do Karlsruhe. Bádenský správní soudní dvůr byl zrušen zákonem č. 2 americké vojenské správy o uzavření soudů ze dne 26. října 1945.

Ve **Württembersku** byl správní soudní dvůr založen roku 1876 a jeho sídlem se s účinností ode dne 1. října 1877 stal Stuttgart. Ačkoliv se správní soudnictví objevilo již v ústavních návrzích z let 1815 a 1819, navazoval správní soudní dvůr spíše na činnost tajné rady z let 1806 až 1877. Tato tajná rada rozhodovala o rekursech proti opatřením departementních ministrů. Kromě správního soudního dvora se součástí správního soudnictví staly i čtyři krajské vlády (*Kreisregierungen*). Podle generální klausele obsažené v ustanovení čl. 13 zákona o správním soudnictví (*Vewaltungsgerichtspflegegesetz*) příslušelo správním soudům rozhodovat o sporných věcech a stížnostech (*Streit- und Beschwerdesachen*); ve druhé části zákona byla rozpracována problematika trestního soudnictví správních úřadů.⁶⁰ Ze soudního přezkumu však byla vyloučena rozhodnutí, která správní úřady vydávaly na základě volného správního uvážení, a také případy, kdy zvláštní zákonné ustanovení hovořilo o konečném rozhodnutí správního orgánu.

Správní soudní dvůr ve Stuttgartu byl jediný příslušný pro stížnosti proti rozhodnutím nebo opatřením správních orgánů po vyčerpání správních opravných prostředků, bylo-li porušeno subjektivní veřejné právo jednotlivce. Působil také jako soud prvního stupně, ve druhém stupni rozhodoval o odvoláních proti rozhodnutím krajských vlád. Zároveň však vykonával dozor nad krajskými vládami, jestliže tyto rozhodovaly v prvním stupni. Krajské vlády byly zrušeny roku 1924 a jejich správní funkce byly přeneseny na jiné správní úřady; jako správní soudy 1. instance však nebyly nahrazeny. Zrušení krajských vlád vedlo k nejistotě mezi obyvateli i právníky, neboť nebylo jasné, kdy a o čem má správní soudní dvůr rozhodovat. Roku 1931 byl počet soudců správního soudního dvora snížen z pěti na tři, včetně předsedy soudu.⁶¹

Po zřízení říšského správního soudu v roce 1941 zůstal nejvyšším správním soudem ve Württembersku správní soudní dvůr ve Stuttgartu, který říšskému správnímu soudu nebyl podřízen. Jak bylo výše uvedeno, skládal se soud ze tří členů, a proto bylo nutné si při rozhodování v pětičlenném senátu půjčovat soudce od vrchních soudních rad. Soudní dvůr ve Stuttgartu řešil v době existence třetí říše zhruba 150 až 160 případů ročně, počet zasedání ovšem klesal z počátečních 40 na pouhých 6 v roce 1944. Poslední zasedání se konalo dne 20. října 1944.⁶²

Ode dne 1. října 1946 začal fungovat bádenský správní soudní dvůr ve Freiburgu (francouzská okupační zóna). Po vydání zemského nařízení o výstavbě správního soudnictví dne 30. března 1947 se základem pro správní řízení soudní stala opět ustanovení bádenského správního zákona z roku 1863 a zákona o správním soudnictví z roku 1884 ve znění účinném ke dni 30. ledna 1933, ledaže by vyplývalo něco jiného z předpisů o zřízení prvoinstančních správních soudů v Kostnici, Freiburgu a Baden-Badenu.⁶³ Základním procesním předpisem pro celou americkou zónu se staly návrhy heidelberského výboru

prof. Jellineka, které byly vtěleny do zákona č. 110 o správním soudnictví Württemberska-Bádenska (*Gesetz über die Verwaltungsgerichtsbarkeit für Württemberg-Baden*) ze dne 16. října 1946. Téhož dne byla ve spolkové zemi Württembersko-Bádensko zřízena v Karlsruhe pobočka správního soudního dvora ve Stuttgartu, která vešla ve známost spíše jako bádenský senát.

Rozdělení dnešního Bádenska-Württemberska mezi dvě okupační mocnosti a do tří nezávislých spolkových zemí přineslo po válce problémy i v oblasti správního soudnictví. V každé oblasti se totiž vyvinul jiný systém soudní kontroly správních rozhodnutí. Zatímco ve francouzském Bádensku byla zavedena dvoustupňová soudní organizace, na jejímž vrcholu stál správní soudní dvůr ve Freiburgu, ve Württembersku-Bádensku bylo správní soudnictví založeno již zmíněným zákonem č. 110. Ve Württembersku-Hohenzollernu pak fungoval jediný správní soudní dvůr v Bebenhausenu. Až do vzniku spolkové země Bádensko-Württembersko (25. 4. 1952) zde koexistovaly tři nezávislé systémy správního soudnictví a tedy i tři nezávislé správní soudní dvory. Až zákonem o novém uspořádání (*Neuordnungsgesetz*, 12. 5. 1958, GBl. S. 131) bylo v zemi zřízeno jednotné správní soudnictví⁶⁴. Od té doby působí správní soudní dvůr v Mannheimu.

Poznámky

- ¹ Podrobněji viz MÜLLER, Helmut et al.: *Dějiny Německa*. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 231; ISENSEE, Josef – KIRCHHOF, Paul: *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Band I. Grundlagen von Staat und Verfassung*. Heidelberg: C. F. Müller, 2007, s. 86 an.
- ² Blíže FROTSCHER, Werner – PIEROTH, Bodo: *Verfassungsgeschichte*. München: C. H. Beck, 2010, s. 237 a n., dále srov. např. KROESCHELL, Karl: *Rechtsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992 nebo LAUFS, Adolf: *Rechtentwicklungen in Deutschland*. Berlin: De Gruyter Recht, 2006.
- ³ Podrobněji viz HOKE, Rudolf: *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. Böhlau Verlag GmbH & Cie, Köln Weimar Wien, 1996, s. 383–384.
- ⁴ Srov. ISENSEE, Josef – KIRCHHOF, Paul, c. d., s. 102 a 105.
- ⁵ Podrobněji viz též EISENHARDT, Ulrich: *Deutsche Rechtsgeschichte*. München: C. H. Beck, 2006, s. 440.
- ⁶ Podrobněji viz EISENHARDT, Ulrich, c. d., s. 443–448.
- ⁷ Podrobněji viz EISENHARDT, Ulrich, c. d., s. 454.
- ⁸ Zivilprozessordnung, občanský soudní řád z 30. ledna 1877, účinný od 1. října 1879 ve znění pozdějších předpisů.
- ⁹ Podrobněji viz EISENHARDT, Ulrich, c. d., s. 456–458.
- ¹⁰ Art. 31 GG: *Bundesrecht bricht Landesrecht*.
- ¹¹ EISENHARDT, Ulrich, c. d., s. 517.
- ¹² Verwaltungsgerichtsordnung, organizační řád správního soudnictví ze dne 21. ledna 1960, dnes ve znění z 19. března 1991 (BGBl. I S. 686).
- ¹³ Verwaltungsverfahrensgesetz, zákon o správním řízení soudním ze dne 25. května 1976, dnes ve znění z 23. ledna 2003 (BGBl. I S. 102).
- ¹⁴ Podrobněji též EISENHARDT, Ulrich, c. d., s. 536.
- ¹⁵ Podrobněji viz MÜLLER, Helmut et al., c. d., s. 462–463.
- ¹⁶ „Verwaltungsorgane und sonstige der öffentlichen Verwaltung oder Rechtspflege dienende Einrichtungen der ehemaligen DDR nun der Regierung des Landes unterstellt sind, in dem sie örtlich gelegen sind“, EISENHARDT, Ulrich, c. d., s. 561.
- ¹⁷ MACUR, Josef: *Správní soudnictví*. Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1986, s. 39.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 42.
- ¹⁹ EISENHARDT, Ulrich, c. d., s. 331.
- ²⁰ Podrobněji viz KOHL, Wolfgang: *Das Reichsverwaltungsgericht: Ein Beitrag zur Entwicklung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Deutschland*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1991, s. 41.
- ²¹ Podrobněji viz STUMP, Ulrich: *Preußische Verwaltungsgerichtsbarkeit (1875–1914) Verfassung, Verfahren, Zuständigkeit*. Berlin: Dunker & Humblot, 1980, s. 25–36.
- ²² Překlad převzat z MACUR, Josef, c. d., s. 44.
- ²³ Podrobněji viz STUMP, Ulrich, c. d., s. 36–38.

- 24 Podrobněji tamtéž, s. 25–36.
- 25 Podrobněji tamtéž, s. 98.
- 26 Podrobněji tamtéž, s. 100.
- 27 Podrobněji viz KOHL, Wolfgang, c. d., s. 28–29.
- 28 Podrobněji tamtéž, s. 29–31.
- 29 Data uvedena tamtéž, s. 25–28; a dále in KIRSCHBERG, Christian. *Der badische Verwaltungsgerichtshof im Dritten Reich; Eine Quellstudie zur Justiz- und Verwaltungsgeschichte des ehemaligen Landes Baden unter dem Nationalsozialismus*. Berlin: Duncker & Humblot, 1982, s. 25.
- 30 Podrobněji viz KOHL, Wolfgang, c. d., s. 45–52.
- 31 Podrobněji tamtéž, s. 53–62.
- 32 Podrobněji tamtéž, s. 81–92.
- 33 Podrobněji tamtéž, s. 66.
- 34 Podrobněji tamtéž, s. 92–97.
- 35 Podrobněji tamtéž, s. 97.
- 36 Podrobněji tamtéž, s. 101.
- 37 Podrobněji tamtéž, s. 102–104.
- 38 Blíže k tomuto návrhu a jeho osudu viz tamtéž, s. 161 a n.
- 39 Blíže k tomuto návrhu a jeho osudu viz tamtéž, s. 226 a n.
- 40 Blíže k tomuto návrhu a jeho osudu viz tamtéž, s. 236–248.
- 41 Blíže k tomuto návrhu viz tamtéž, s. 296–309.
- 42 Blíže k tomuto návrhu viz tamtéž, s. 371.
- 43 K osobnosti Erwina Bumkeho viz blíže SCHROEDER, Klaus-Peter: *Vom Sachenspiegel zum Grundgesetz, Eine deutsche Rechtsgeschichte in Lebensbildern*. München: C. H. Beck, 2001, s. 177–200.
- 44 Blíže KOHL, Wolfgang, c. d., s. 393–396.
- 45 Blíže k tomuto návrhu viz tamtéž, s. 415.
- 46 Podrobněji tamtéž, s. 414–421.
- 47 Podrobněji tamtéž, s. 421–429.
- 48 Podrobněji tamtéž, s. 440–450.
- 49 „... an die Stelle der Anfechtung einer Verfügung im verwaltungsgerichtlichen Verfahren tritt die Anfechtung im Beschwerdeweg bei der vorgesetzten Behörde oder Aufsichtsbehörde. Die Beschwerdebehörde kann im Hinblick auf die Grundsätzliche Bedeutung oder die besonderen Umstände des Einzelfalles statt der Beschwerde das verwaltungsgerichtliche Verfahren zulassen. Geht nach dem geltenden Vorschriften der Anfechtung im verwaltungsgerichtlichen Verfahren die Entscheidung einer Beschwerdebehörde voraus, so entscheidet diese über die Zulassung des verwaltungsgerichtlichen Verfahren.“
- 50 KOHL, Wolfgang, c. d., s. 448.
- 51 Tamtéž, s. 451.
- 52 Tamtéž, s. 461.
- 53 K nahlédnutí tamtéž, s. 471–475.
- 54 Podrobněji viz tamtéž, s. 503 a n.
- 55 V činnosti RVG postupně převážila rozhodnutí ve zvláštních oblastech. Šlo především o válečné škody, kde v prvním svazku rozhodnutí najdeme jen sedm rozhodnutí, ale ve druhém již 22, a disciplinární řízení, kde počet věcí stoupl ze šesti na 14.
- 56 KIRSCHBERG, Christian, c. d., s. 39–40.
- 57 Tamtéž, s. 55–61.
- 58 Tamtéž, s. 101–103.
- 59 Tamtéž, s. 105.
- 60 FACHEM, Siegfried: *Verwaltungsgerichtshof, Kompetenzgerichtshof und Disziplinargerichte in Württemberg unter dem Nationalsozialismus*. Pfaffenweiler: Centaurus – Verlagsgesellschaft, 1989, s. 17.
- 61 Tamtéž, s. 19–27.
- 62 Tamtéž, s. 44–45.
- 63 KIRSCHBERG, Christian, c. d., s. 121 a n.
- 64 FACHEM, Siegfried, c. d., s. 77–81.